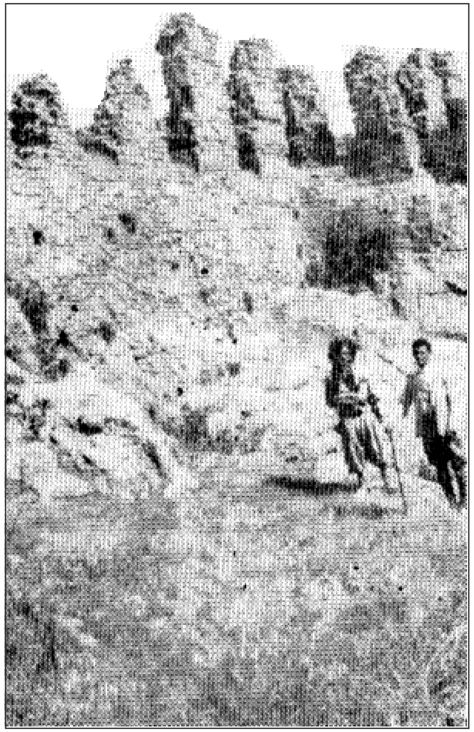

کەلاوەیەک لە قەڵای سرۆچک

ئەم ژوورانە ئێستەیش جێ تاقەکانیان -گەورە و بچووک- ماون، وا دیارە کە موغەیری لە هەموو ژوورێکدا، هەتاکو لە قوللەکانیشیدا هەبووە، شوێنەکەی هێندە گەورەیە، پیاو هەرگیز بەبیریدا نایە کە بەو تەرحە بەبەرد و قسڵ و گەچ بەساڵێکیش کردنی تەواوبووبێ! تەنانەت بەدەمیەوە درۆیەکیش هەڵبەستراوە: «گوایە ئەڵێن کرێکارێک هەتا حەوت شەو و حەوت ڕۆژ خشتێکی بەدەستەوە بووە، لەبەر کرێکار زۆری دەستی نەگەیوەتە وەستاکە بیداتێ!». ئەمەیش هەرچەند بەزۆرەوە گوترابێ، من ئەوەندەم بەسە بۆ پیشاندانی گەورەیی (قەڵای سرۆچک) و ئەو دەمەی بەکردنیەوە بەسەر براوە. کە پاشایەک بەخۆی و فەرمان پێ دراوان و لەشکر و دەستوپێ و ژن و ماڵی هەموویان و ئاژەڵیانەوە بەئاو و نانیانەوە، بەتڕ و تفاقیانەوە، لەو قەڵایەدا جێگایان بۆتەوە. قەڵاکە هێندە بەرزە، لە کێوەکە بۆتە کێو، کە پیاو لە قوللەیەکیەوە سەیری ئەو دێهاتی گوێ چەم و سەرگەردانە ئەکات چاوی ڕێشکە و پێشکە ئەکات، هێندەی نامێنێ زارە ترەک ببێ و بەسەرا بکەوێتە خوارەوە، هەپروون بەهەپروون ببێ!. ئێستەیش کەلاوەی ژوورەکانی، بەشێکی گەورەی موغەیری و تاقەکانی، لا و نیوێکی دیوارەکانی، بەسەر ئەو چەم و چوغوردەی خوارەوەدا چاو ئەگێڕن!

ئاو لەناو قەڵاکە، خۆیدا دەست ناکەوێ، بەبزنە ڕێیەکی سەخت و ناخۆشدا، ئەبێ دەمێکی نیو ساتی، بەبەردەمی قەڵاکەدا، بەقەد کێوەکەدا، بەپێ خشکێ و ڕۆیین، سەر بەرەو خوار، بەسەر هەزار دڕک و داڵ

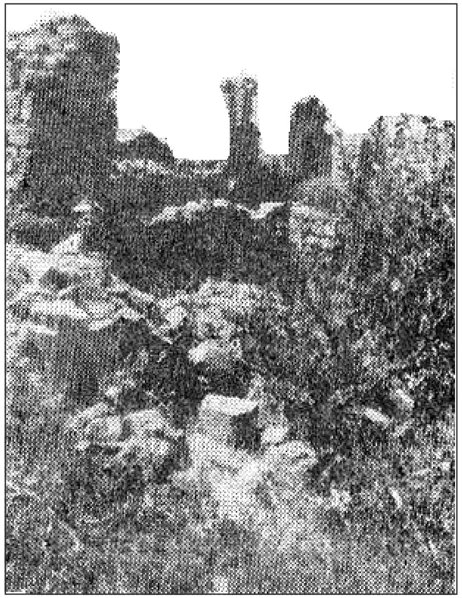

کەلاوەیەکی تری ناوەوەی قەڵاکە، هێشتا موغەیرییەکەی ماوە.

و بەرد و سەختەڵانیدا، ڕێ ببڕێت، ئینجا ئەگەیتە سەر ئاو!. ئاویش، هەمووی، چۆڕێکە هێندەی لوولەی سەماوەرێکی پیا دێتە خوارەوە، شوێنەکەی هێندەی سەختە، دوو ئەوەندەی تر بەدیوار و بەربەست و قوللە و مەتەرێز، بۆ دوژمن سەخت کراوە!. ئەوەیشیان زۆر بەجێ بووە. چونکی ژیانی ئەو قەڵایە بەو ئاوە بووە ئەگین دوژمن زوو پەکی ئەخستن. ئێستە شوێن ئەستێرک (حوض)ەکەی ماوە. بەهەر چوار لای ئاوەکەوە، کە لەو کەلەبەردە دێتە دەرەوە، هەموو ڕەنگە گیایەکی جوانی لێ ڕواوە. سەیر ئەوەیشە یەکی لەو گیایانە خۆم لە ژووری میوانی مامۆستا ئینگلیزەکەی (خوێندنگای بلّندی برومانا)دا دیومە لە «لوبنان»، کە لە ساڵی ١٩٣٢دا لەوێ بۆ «مەتریکولێشان» ئەم خوێند!

ئێمە ئەوا گەیشتینە خوارەوە!،

دەی ئینجا وەرە سەرەوە!،

کوڕم ئەوێ نەخزێ، نەترسێ کەوتنە خوارەوە، خوە «ئارەق»ی ڕەش و شین دەرنەدا هەتا دێتە سەرەوە!، هاتینە سەرێ. (سێ) وێنەی قەڵاکەمان گرت، هێندەی سەیرمان کردووە، دوو هێندە بۆ دۆزینەوەی نووسین و پەیکەر «هیکل» سەرنجمان داوە، هیچمان بەدی نەکرد!، بەڵام هەرچۆنێک سەرگوزشتەی ئەم قەڵایە لە ئێمە ون بووبێ، قەڵاکە وامان پیشان ئەدا کە فەرمانڕەواییەکی زەبر بەدەستی کوردی تیا بووە. کۆنیشی کار لە سەد و دوو سەد ساڵدا نییە. چونکە «شێخ مەحموود» ئەیگوت: «بەسەرێنی باپیرمان هێشتا قەڵاکە بەتەواوی ماوەتەوە تێک نەچووە». شتێکی تریشی هەیە: پایتەختی ئەو پاشایە «وەکو ئەڵێن»، دێیەک بووە ناوی «سەربۆر» بووە، ئێستەیش هەندێ خانوو لەو شوێنەدا ماوە.

کوردە کۆچەرییەکان زستان تیا ئەبن. ئەو دێیە لە گوێ چەمەکەی خوار قەڵاکەوەیە، بەوبەرەوە، پیاو بەگران خانووەکانی دێتە پێش چاو، بۆ ئەم کردەوە سەیرەی کوردانە، هەر ئەمەندەم لەو ناوە بۆ دەرکەوتووە!

لە ڕەوشتی کوردان

کە لە گۆیەندی قەلاکە بووینەوە، دەمەو چێشتەنگاو بوو. گەرمای کردبوو. ئیتر ڕۆیشتینەوە بۆ (مۆریاس) بۆ کن (شێخ مەحموود). شێخ گەلێ قسەی خۆشی تری بۆ کردین. بەلام چیرۆکێکی کوردی ژوورەوە، کە زازایەک بۆی گێڕابووەوە، بۆی گێڕامەوە. یەجگار کاریگەر بوو:

«دوو بەگزادەی ئامۆزا تێک ئەچن. یەکێکیان ئەچێ ماڵ و ژنی ئەوی تریان ئەداتە دەست تورک و خۆی ئەکا بەیاریدەدەری تورک. چونکە ئەمی کەیان لەو کاتەدا هەڵدێ. کابرا بەشەڕ ئەتوانێ ژن و منداڵەکەی خۆی لە تورکەکان بسێنێتەوە. ژنەکەیشی کچێک ئەبێ نازەنێ کە هێشتا نەچووبووە پەردەوە. کابرا سوێند ئەخوا. ئەڵێ: (هەتا ئەم ئامۆزایەم نەکوژم –چونکە پەنای بردۆتە بەر تورک و ماڵ و منداڵی داوەتە دەست ئەو– ناچمە پەردەوە). پێ ئەزانێ کەوا ئامۆزاکەی لە شارێکی بچکۆلەدایە. بەخۆی و لەشکریەوە ئەچێتە سەری. کابرا خۆی ئەخزێنێتە قەڵایەکەوە ئەمیش وازی لێ ناهێنێ هەتا (٣٠) لەوان ئەکوژێ. دوو ڕۆژ و سێ ڕۆژی پێ ئەچێ هەر واز ناهێنێ. ناچار خەڵکی شارەکە پەنا دەباتە بەر شێخێکی گەورە کە (٤٠٠٠) دەروێشی ئەبێ. شێخ دێت، تکای لێ ئەکا. کابرا ئەڵێ: (سوێندێکە و خواردوومە، هەتا نەمکوژن واز لە کوشتنی ناهێنم!)». شێخەکە ئەڵێ: (وا من ئەچم دەری ئەهێنم. تۆ ئازایت دڵی من بشکێنە). کابرا ئەڵێ: ئەوە دوو کورم سەریان ببڕە قسە ناکەم. بەڵام ئەگەر بەسێ دارەدا کراوم لە قسەی خۆم پەشیمان نابمەوە. هەر ئەی کوژم!). شێخەکە ئەچێ ئامۆزاکەی لە قەلاکە دەرئەهێنێ. کە ئەمان ئەیبینن دەست ئەکەن بەدەستڕێژکردن، شێخ ئەیداتە بەر زاخۆ (پالۆ)کەی. ئەوان هەر تفەنگ هاوێشتن ناکەون. بەلام وا بەوەستایانە ئەیتەقێنن، هەموو زاخۆکەی شێخ کون کون ئەبێ، (ئامۆزا) ئەکوژرێ، شێخ هیچی لێ نایە! ئینجا کابرا ئەڵێ: (ئیتر بەس!) خۆی ئەیشوا و ئەینێژێ. لە پرسەیا چەند ڕۆژێک دائەنیشێ. ئینجا شاییەکی گەورە بۆ پەردەچوونی خۆی پێک ئەهێنێ. پاشان بەخۆی و دووسەد سوار و (١٤) بار لیرەوە ئەچێتە کن شێخ هەموو پێشکەشی شێخ ئەکات! تا لەگەڵی ئاشت بێتەوە. شێخ وەری ناگرێ!؟». ئەم چیرۆکە، هەرچەندە، زۆری خراوەتە سەر، بەڵام ڕەوشتی کوردان پیشان ئەدات، کە تا چ ئەندازەیەک بایەخ بە ڕووسووری و سەربڵندی ئەدەن.

لە ماڵی شێخ نانمان خوارد. چایمان خواردەوە. دەمەو ئێوارە گەیشتینەوە (بەرزنجە). لە دێی (مۆریاس) و (قەلای سرۆچک)دا، (کندرژار) کە بنی (کندر)ە، هانیمان وردمان کرد و خستمانە جگەرەوە. جگەرەکەی نەرم و بۆنخۆش کرد. (سرۆچک) لە هەموو شوێنێکیدا ئەوەی تیا دەست ئەکەوێ.

دیسانەوە بۆ بەرزنجە

کە هاتینەوە (بەرزنجە) هێشتا ڕۆژ بڵند بوو. لە ڕێگا زۆر خوە (ئارەق)مان دەردابوو. کەمێکی ماندوویش بووبووین. لەبەر ئەوە ئاوێکی ساردم کرد بەلەشما. لەشم پێی سووک بوو. لەوێ دەسم کرد بەنووسینی یادنامەکەم هەر ئەوەندەم زانی (واحید ئەفەندی) هاتەوە (نوری)یش لەوێ بوو. چەند میوانێکی تریشمان هات.

(نووسەر خۆی ئامادە کردووە بۆ گەشت لە پشتیەوە
خانووەکانی بەرزنجە دیارن)

ئیتر هەر بەقسەی خۆش ڕامانبوارد، تا زەردەپەڕ. پاشان من و (ئیسماعیل ئەفەندی) هەڵکشاینە سەر تەوقەسەری کێوەکە. سەراکە کرابووەوە. چووین سەیرمان کرد. یەجگار ڕێکوپێک بوو. هێشتا نەچووبوونە ناوی. بۆ هاتنی (متصرف)یان دانابوو، کە تۆزێ چووین بەو دیوا ئاخمان خواست: کاشکێ لەوە پێشیش بەوێمان بزانیایە. ڕەزەکانی (هەڕاوی خواروو) تارایەکی زێڕینی ڕۆژیان بەسەرا کشابوو. کێوە گڵ سوورەکەی وەک گوڵزار ڕازاندبووەوە. دڵی هەزار دڵداری ئەهێنایە جۆش. ئیتر بانگی شێوان بوو، هاتینە خوارێ چووینە کن (ڕەشید ئەفەندی کارگێڕ) بۆ شێو. لەوێ نانێکی ڕەنگینمان خوارد. شەو هەر لەگەڵ میوانەکاندا ڕامانبوارد هەتا ساتی چوار.

بەیانی کە چایمان خواردەوە دەستی خانەخوێ و کارگێڕمان گوشی، ئینجا بەجووت لامان دایە سەر ڕێگای (هەڕاوی ژووروو) کە گەیشتینە ئەودیو کێوەکەوە نزار و لالەزاری ئەو ناوە دەرکەوت. چونکە لەوەپێش هەر کێوە ڕووتەکانی (بەرزنجە)مان دیبوو بەو بینینە دوو ئەوەندە دڵمان کرایەوە. منیش بەفیرۆم ئەزانی کە لەو شوێنە خۆشە بەبێ لادان تێپەڕبین. داوام لە هاوڕێکەم کرد: لەسەر کانی و ئاوێکی سارد و سازگار لاماندا. تێر و پڕ لەو ئاوە شیرینەمان نۆشی. دوو سێ لادێیی، نەدیو و نەناسراو، لە ڕەز و بێستانەکانەوە ترێ و شووتییان بۆ هێناین. گۆرانی کوردیشیان بۆ وتین. هەر لەو شوێنەدا بامێ و تەماتە و باینجان و پەموو و کاڵەک و شووتی و ترۆزیشیان ڕواندبوو.

باساک ١٩٣٢/٩/٥

(٥)

که له (بەرزنجە) جوولاین، مەبەسمان چوونە (باساک) بوو. بەنیو کات گەیشتینە (باساک). باساک دێیەکی تازە بوو. هەمووی شەش ساڵ نەئەبوو دروست کرابوو. ماڵەکانی لە ژمارەی پەنجە تێپەڕیان نەئەکرد. لەگەڵ ئەوەیشا، باساک، دێیەکی ڕێکوپێک و، خنجیلانە و جوانکیلانە بوو لەگەڵ ئەو ئاوە کەمەیشیدا کە هەیبوو بەکۆششی (شێخ قادر) و (شێخ غەریبی) خاوەنیەوە، باساک هەموو کەسێکی تیا ئەژیا تیا ئەحەوایەوە! بۆ تەماشاگاه هەتا خوا حەزکا ڕەنگین بوو داری بەڕوو و مازوو، بێستان و ڕەز و چنوور، مێرغوزارێکی پێک هێنابوو. لەناو شاخی بڵندی کوڕە کاژاو و لکەکانیدا پیاو هەر حەز ئەکات، بەبێ دەنگی، لەسەر بانەکەی (شێخ قادر) یان لەناو باخچەکەیدا، بەسەر کەڵەبەردێکەوە، لە کردەوەی پەروەردگار، بەرۆژان و بەمانگان سەرنج بدا و وردبێتەوە. ئەوە سەیر!

بێینەوە سەر باسی بەروبوومی «باساک»: هەر لە ترێی ڕەنگاوڕەنگەوە هەتا کاڵەک و شووتی و کوولەکە و تەماتە و بامێ و تووتن و سلق، هەرچی پێویستی دێیەکی گەورە، بەڵکو شارێک بێ تیا هەبوو و تیا پەیدا ئەبوو. هەتا سبەینێ بەیانی میوانداری یەکێ پیاوانە کراین. (شێخ قادر) درەنگی پەکی خست، ئەگین ئەی بردینە ناو ڕەزی «چنارە»وە ئاگری بۆ ئەکردینەوە و، گیسکی بۆ سەر ئەبڕین و، گۆبەند و ئاهەنگی تا بەیانی بۆ دائەمەزراندین. شەو زۆر سەرما و نسرم بوو. کزەبایەکی سارد لە شاخی

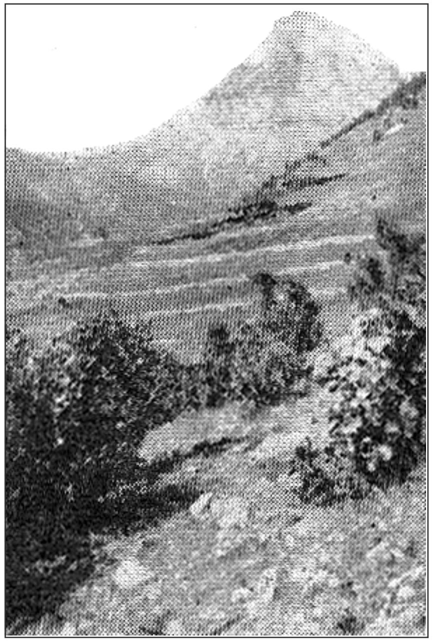

(بەماڵەکانی «باساک»ەوە، شاە کڵاوی شاخان، «کوڕەکاژاو» دەرچووە)

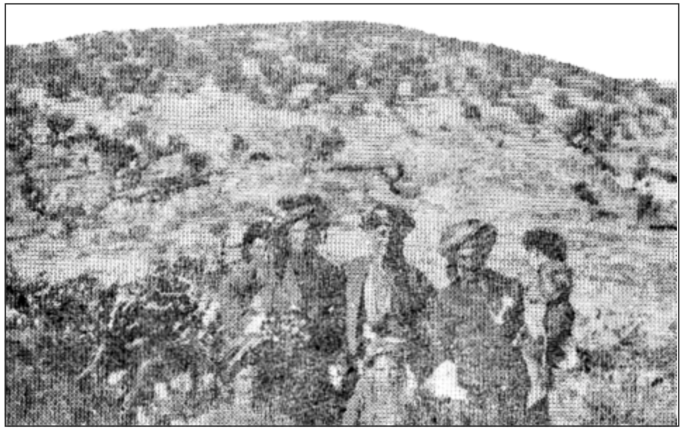

چاوئەندازێکی تری باساک کە (١) شێخ قادر و (٢) شێخ غەریب (٣) نووسەریشی تیا دیارە.

«کوڕە کاژاو»ەوە ئەهاتە خوارێ. لەبەر ئەوە ئاگرێکی نێڵە نێڵمان کردەوە. لە پڕ «شێخ ئەحمەد»ی ئامۆزایان شەوباشی لێ کردین. کابرا هەرچەندە بەمۆن ئەهاتە پێش چاو، بەڵام خاوەن ڕەوشت و کردوویەکی پیاوانە بوو. باسی چەتەیەتی خۆی بۆ ئەکردم. بەڵێنی دامێ هەندێ پوولی «دوایی» «شێخ مەحموودی گەورە» و هەڕەشە نامەکانیم بۆ بنێرێ. ئەگەر هەمووم لە بیر بچێتەوە هەرگیز ئەوەم لەبیر ناچێتەوە کە «شێخ قادر» و «شێخ غەریب»، ئەو چیرۆک و سەرگوزشتە کوردییە خۆشانەیان لەژێر ساباتی دیواخانەکەیاندا، بەرامبەر بەو نزار و لالەزارە بۆ ئەگێڕامەوە:

ورچەکە

«کاکە حەمە»، باپیری باپیری ئەم «شێخ قادر»ە یەکێ لە سێ کوڕەی «شێخ عیسی» بووە، کە پیاوێکی زەبر بەدەست و نان بدە بووە. جارێک لەشکری عەجەم کە هێرش دەهێننە سەر «خاکی بابان» لە سرۆچکەوە، بەخۆی و چەند سوارێکەوە تا سنە ڕاوەدوویان دەنێ. لەسەر ئەوە «سرۆچک» لە دەست خۆیا ئەهێڵێتەوە! بەروبوومی ناداتە دەست «ئەحمەد پاشای بابان»!.

ئەحمەد پاشایش پیاوێکی لەسەرخۆ ئەبێ، نایەوێ یەکە و ڕاست بەسایەی لەشکرەوە «شێخ کاکە حەمە» تەمێ بکا. هەر بەناوی گاڵتە و پیاوەتییەوە خەریکی ملکەچ پێکردنی ئەبێ.

جارێک لە تەنگی بانگی شێواندا بەخۆی و هەشت سەد سوارەوە بەمیوانی ئەدا بەسەر «کاکە حەمە»دا، بۆ ئەوەی بێ دەستی و میوان ڕانەگرتنی پیشان بدات. «کاکە حەمە» لە ماوەی دوو سێ کاتا ئەوەندە نان و چێشت پێ ئەگەیێنێ بۆ ئەسپەکانیشیان مریشک و پڵاو ئەخەنە ناو ئاخوڕەکانیانەوە؟!. «ئەحمەد پاشا» لەمەدا سەرناکەوێ. ئەگەڕێ بۆ فێڵێکی تر!.

***

لەو دەمەدا لە شاخی (کوڕە کاژاو)دا، ورچێک پەیدا ئەبێ ڕێ لە هەموو هاتوچۆکەری ئەو دێهاتانە کە

بەبەردەمیا ئەڕۆن ئەبەستێتەوە. چەند کەسێک ئەخوا و تێک ئەشکێنێ. دێهاتییەکان وایان لێ دێ ناوێرن سەر لە کون بکەنە دەرەوە. کار و فەرمانیان، هەموو پەکی ئەکەوێ. (ئەحمەد پاشا) پێ ئەزانێ بەخۆی و چەند سەد سوارێک و تۆپ و تفەنگەوە ڕوو ئەکاتە کوڕە کاژاو، تا ڕێی لادێییەکان لەو ورچە زەبر بەدەستە ڕزگار بکا. ئینجا لێرە، (پاشا) داو بۆ (کاکە حەمە) ئەنێتەوە.

بۆی ئەنووسێ کە بێتە ئەو شوێنە پێکەوە ڕاوی ئەو ورچە بەدکردارە بکەن. (کاکە حەمە) بەخۆی و چەند سوارێکەوە ئەچێتە لای. بەڵام ڕێی (شێخ مارف)ی کوڕی نادات کە خۆی بخاتە ئەو داوەوە!. (شێخ مارف)یش کوڕێکی زۆر لاوچاک و توانا و بەهێز ئەبێ. کە باوکی ئەڕوا بەشەرمەزاری ئەزانێ بهێڵێ باوکی بەبێ خۆی بڕواتە ئەو ڕاوە. هەڵئەسێ بەتەنیا سوارە ڕوو ئەکاتە لەشکری (ئەحمەد پاشا). لەگەڵ (کاکە حەمە) ئەیبینێ دڵی دائەخورپێ ئەڵێ: (ئەوا کوڕەکەم لە دەست چوو!). لەگەڵ ئەوەیشدا بە(ئەحمەد پاشا) ئەڵێ: (بفەرمووێ کەس لە سوارەکانی تەقە نەکات. مارفی کوڕی دەچێتە مەیدانی ئەو ورچەوە!) وا ڕێک ئەکەوێ ورچە پەیدا ئەبێ. (شێخ مارف) بۆی ئەچێتە گۆڕێ وە دەست ئەکەن بەزۆران گرتن. دەمێکی درێژ ڕائەبوورێ. هەردووک خوە (ئارەق)ی ڕەش و شین دەرئەدەن. بەڵام هەر ئەو دەمە ئەبێ، هەرئەوەندە ئەزانرێ ورچ ئەکەوێتە زەوی (شێخ مارف) بەسەریەوە ئەبێ، چوارپەلی ئەبەستێتەوە!.

(ئەحمەد پاشا) دڵێکی مەردانەی ئەبێ، لەگەڵ ئەوەیشدا کە دوژمن زادەیەکی خۆی، بەچاوی خۆی، بەسەرکەوتووییەوە ئەبینێ، گەلێ دڵشاد ئەبێ، پاداشێکی گران بە(شێخ مارف) ئەدات!.

***

بەرازەکە

دیسان داو داوی (ئەحمەد پاشا)یە بۆ (کاکە حەمە)ی ئەنێتەوە!. لەناو ئەو (شارەزوور)ەیشدا بەرازێکی دڕندە پەیدا ئەبێ. ڕێ بەهەزاران ئەگرێ. بەسەدان گیانلەبەر و پیاوان هەڵئەدڕێ. (ئەحمەد پاشا) بەخۆی و چەند سەد سوار و تڕ و تفاقی شەڕەوە دەچێتە لای (بێستان سوور)ەوە. دەنێرێ بەشوێن (کاکە حەمە)یشدا، (کاکە حەمە) ئامۆژگاری (شێخ مارف) ئەکات: نەیەت. (شێخ مارف) دەنگ ناکات هەتا باوکی ئەڕوا. کاتێک ئەزانن لە پاش باوکی، (شێخ مارف)یش بەتەنیا سوارە پەیدا ئەبێ. (کاکە حەمە) ئەم جارە، بەتەواوەتی دەست لە کوڕەکەی ئەشوا. (ئەحمەد پاشا) هیوای وا ئەبێ، بەرازەکە ڕاوی (شێخ مارف) بکا و باڵی (کاکە حەمە) بشکێ! بەڵام (پاشا) بەهەڵەدا ئەچێ، چونکە دەست و بازووی (شێخ مارف) لەوانە نابێ کە هێزی ورچ و بەراز سستی بکا. (شێخ) بەدەستی خۆی نەبێ، نایەڵێ کەس ئەو بەرازە بکوژێ. ئەڵێ: (جا چ هونەرێکی تیایە بەمەندە سوارە ئەم بەرازە بەتۆپ و تفەنگ بکوژرێ. بەخوا بەزۆرانبازی نەبێ نای کوژم!. ئەمە ئەڵێ و دەستبەجێ لە ئەسپەکەی باز ئەداتە خوارەوە. فەرەنجییەک بەدەستی چەپەوە و، شیرێکیش بەدەستی ڕاستەوە ئەگرێ و بەرەو ڕووی بەرازەکە ئەچێ. بەرازەکە کە ئەیبینێ هەڵمەتی بۆ دەبا. شفرەیەک بۆ (شێخ مارف) دائەوەشێنێ.

(شێخ) فەرەنجییەکەی ئەداتە بەر. شفرەکەی بەفەرەنجییەکەدا ئەچێ. هەتا بەرازەکە خەریکی شفرە

دەرهێنانەوە ئەبێ لە فەرەنجییەکە، (شێخ) شیرێکی لێ ئەدا هەر چوار پەلی ئەپەڕێنێ. بەرازەکە ئەکەوێ. (شێخ) بەیدەستی ئەکا. ئەیباتە کن (ئەحمەد پاشا). (پاشا) دیسانەوە پاداشێکی گەورەی تری پێ ئەبەخشێتەوە!.

وەندەرێنە ١٩٣٢/٩/٦

(٦)

بەیانی هەرسێکیان لەگەڵ دوانی کەی (باساک)یدا چووینە (وەندەرێنە). ڕێگاکەمان بەناو دار بەڕوو و ڕەزا ئەڕۆیشت.

لەبەر ئەوە گەرما کاری لێ نەکردین. ئەو شاخانەی ئەمانە بڕی، هەموو پەلوپۆی شاخی (کوڕە کاژاو) بوون. ئیتر شوێنەکەی لەوانە نەبوو پیاو بەبێ دەنگی بڕوا بەڕێوە. لەبەر ئەوە کەوتینە گۆرانی وتن. (شێخ سمایل) گۆرانی لادێییانە، منیش هی خوێندنگا، کوڕەکەی کەیش بەئاوازێکی خۆشەوە، ئەو کێو و کەژ و دۆڵی چیایەمان پڕ کردبوو. تاو تاو منیش ئەگەڕام بۆ قسەی خۆش تا ئەوانی پێ دڵخۆش بکەم. زۆرمان بەم تەرحە بەسەر برد. دەمەو نیوەڕۆ گەیشتینە (وەندەرێنە). ئێرەیش دێی شێخان بوو، (شێخ نەجیبی شێخ عەلی دەرەمیانە)ی بەسەرەوە بوو. باوکی ئەو (شێخ سمایل)ە بوو، کە لەگەڵمان بوو. بەرتەنگ و تاریکی ماڵ، لە ماڵ لامان نەدا. (شێخ نەجیب) بردینیە بن دارگوێزێکەوە. کە پشتەوەی باخچەیەکی گوڵی ڕەنگاوڕەنگ بوو. تەنیشتەکانی ڕیزێک چنار و چنوور بوو. بەردەمەکەیشی شوێنێکی فراوان بوو. بەڕەز و بەهەموو ڕەنگە دارێکی بەردارەوە جوان بووبوو. چوار لاکەی بەشاه کڵاوی (کوڕەکاژاو) و باسکەکانی تەنرابوو. ئەو شوێنە. بەلای منەوە، هەموو شوێنەکانی تری سرۆچکی ئەهێنا... چونکە دارگوێز و چنارەکانی بەشەماڵ و کزەبای کوڕەکاژاو باوەشێنیان ئەکردین. ڕەنگی کەسک و سووری شاخەکە و دامێنەکانی، بێجگە لەوە ئەو تارا زێڕینەی کە ڕۆژ بەسەر و پۆتەڵاکی شاخەکان و دارەکانیان دابوو، بەتەرحێ ئەو شوێنەی دڵگیر کردبوو، ئاخمان ئەخوارد کە ئەو چەند ڕۆژە ئەو شوێنەمان نەناسی بوو. (شێخ نەجیب) هات، هەموو لەبەری هەڵسایین، پیاوێک بوو باریکەلانە و کەڵەگەت. دەموچاوێکی درێژکۆڵە و چرچ و لۆچداری هەبوو. ڕیشێکی ماش و برنجیشی هەبوو. بەڵام لەگەڵ ئەمەیشدا بەتەرحێکی وامان لەگەڵ ئەودا، وەکو هاودەمی چەند ساڵە بووبین بەیەکەوە وابوو. ئەو دەموچاوەی کە چەرخی چەپ گەرد بەو دەردەی بردبوو، لەگەڵماندا بەتەرحێک ئەکرایەوە، «شێخ نەجیب» وەک گوڵێکی گەشاوە ئەچووە دڵمانەوە. بۆ لە میوانداری خۆی و کوڕەکانی مەپرسە. لەو نان و میوە جوان و ڕەنگینانەی مەکۆڵەرەوە، بزانە خۆی چۆن پیاوێک بوو؟! کە قسەی ئەکرد ئەوەمان لە بیر ئەچووەوە کە لەبەر دەم لادێییەک دابووین، خۆمان لەبەردەم پیاوێکی مەند و زرنگی چاکدا ئەدی، کە دەردی (کورد) و (کوردستان)ی بەتەواوەتی بۆ دەرکەوتبوو. ئەیەویست سارێژی بکات. بەڵام بێ دەستی نەی ئەهێشت دڵی خۆی بەجێ بێنێ. هاواری بوو: بۆچی خوێندنگایەکی پیشەسازی و کشتوکاڵ لە(سلێمانی)دا ناکاتەوە؟. تاکو (کورد) فێری چاندن و کرمی ئاوریشم بەخێوکردن و دروستکردنی

ماوەت و بەرهەمهێنانی شەکر و ڕواندنی داری چا... ببێ. هاواری بوو لە دەست بڵاوبوونەوەی شەکر و چا و ماوەت و کەلوپەلی تر کە بێگانەکان لەناو کوردستاندا ئەیان فرۆشتن.

ئەیگوت: «ئەمە بەیارمەتی میری و دەست و بازووی خوێندەواران پێک دێت. ئێمە ئەشێ بۆ ئەوە بگەڕێین هیچ لە ئەوروپایی و بێگانانی نەکڕین. ئەشێ شتێکی وا بدۆزینەوە کە جێی چا بگرێتەوە. چەوەندەر بڕوێنین بۆ شەکر دروستکردن ماکینەی چنین و ڕستن و کێلان و چاندن بهێنین بۆ خاکەکەمان تا ئەوی هەمانە بەکاری بهێنین، خۆمانی پێ بەخێو بکەین، دوژمنی بێگانەیشی پێ ڕووت بکەینەوە!».

پاش نیوەڕۆکی درەنگ چووینە ڕەز و باخەکان. هەموو ڕەنگە ترێیەکمان چاو پێ کەوت. هەڵووژە و هەرمێیشمان بەدی کرد. (وەندرێنە) هیچی سەیر نییە، ئاوەکەی نەبێ. هێندە ساردە ترێی تێ دەخرێ شەق ئەبا!. تەنانەت ئەڵێن مەڕێکی تیا مابووەوە تەقاندبووی. لەوێ بەو بەرزییەوە گەلێ سەیری ئەو تەماشاگاهە ڕەنگینەمان کرد. گەلێ چیرۆک گێڕرایەوە. بەجوانم زانی ئەمەیان لێ بگێڕمەوە:

ئەفغانییەکان

(شێخ سمایل) وتی: ئا لێرەدا بووین - دەستی کێشا بۆ مزگەوتەکەی وەندەرێنە- کابرایەکی تەنگە زلی مێزەر بەسەر بەخۆی و کوڵێک و گۆچانێکەوە پەهەڵەداوان هات. ئێمەیش بەفارسی پێمان وت: (فەرموو). وتی: «دانانیشم هەتا نەنێرن هاوڕێکانی کەیشم نەدۆزنەوە. ئێمە شەش کەس بووین، پێکەوە. هەریەکەمان بەلایەکدا ڕۆیشت ئاو بدۆزێتەوە» ئێمەیش ناردمان بەدوویاندا هەر پێنجەکەی کەیانمان گرد کردەوە و ئێواریێ و دوو ڕۆژی تریش میوانداریيەکی زۆرمان کردن. لێمان پرسین، وتیان: «ئێمە گەشت دەکەین، بۆ گیای بەهادار ئەگەڕێین. بیکەین بە(ئەکسیر)، بۆ داوودەرمان و زێڕ و زیو. ئەم شاخی (کوڕەکاژاو)ە، وەکو بیستوومانە تەرحە گیایەکی هەیە بەشەو وەک گەوهەر ئەدرەوشێتەوە. بەڕۆژ دەر ناکەوێ. (گیا هەرجن)ی پێ ئەڵێن. پیاو کە خۆی هەڵی کەندی ئەمرێ. لەبەر ئەوە یەنین گیسکێک بەبنجەکەیەوە ئەبەستینەوە. لە دوورەوە ئەو گیسکە بەر بەرد ئەدەین. هەتا گیایەکە لەبن هەڵئەکەنێ. ئیتر گیسکەکە ئەمرێ، ئێمەش گیایەکە پوختە ئەکەین و بۆ کار و فەرمانی خۆمانی بەکار ئەهێنین!». بۆ بەیانی داوای براکەمی کرد کە لەگەڵیا بچێ بۆ سەر کوڕەکاژاو، بەڵام ئێمە مەترسیمان لێ ئەکردن، باش بوو بەسایەی خوارەوە هەتا براکەم لە بەرزنجەوە هاتەوە، ئەوان ئارامیان نەگرت، لێیان داچوون بۆ دێهاتەکانی تر. تومەز ئەمانە مەبەستێکی خراپیان هەبوو، لەبەر ئەوە لەهەر لایەک داوای پیاویان کردبوو نەیان دابوونێ. ئیتر خوا وای ڕێکخست لائەدەنە دێی (زێیە). کوڕی کوێخاکە بەناوی میوانداریيەوە دڵیان ناشکێنێ بەتەنیا سوارە ئەچێتە سەر شاخی (زێیە)، لەوێ ئەفغانییەکان بەهەر شەشیان ئەیگرن و ئەیخنکێنن! سەرەو ژێر بەدارێکا هەڵی ئەواسن! ئاگرێکی نێڵە نێڵی لەژێردا ئەکەنەوە. بۆ ئەوەی پیوی لەشی بتوێتەوە تک تک ڕۆنەکەی بکەوێتە خوارەوە، ئەوانیش کۆی بکەنەوە. بام لێرە ئەمان بەجێ بهێڵین. بێینە سەر باسی کوێخا.

«کوێخای زێیە کە لە شار ئەگەڕێتەوە باسی کوڕەکەی بۆ ئەگێڕنەوە هەر بەو شەوە بەخۆی و چەند

سوارێکەوە پێ شوێنی ئەفغانییەکان هەڵئەگرێ و ڕوو ئەکاتە شاخەکەی زێیە. تا بەیانی ئەسووڕێنەوە هیچ نابینن. بەئاهێکی سەرد و لێوێکی بەگەردەوە بۆ قوڕپێوان، بەرەنجەڕۆیی لە شاخەکەوە دێنە خوارەوە، بۆ ماڵەوە. خوا و ڕاستان ئەو بەدخوازانەیان دێتە ڕێ. کە لە دوور تەماشا ئەکەن دووکەڵێک دیار ئەبێ. ئەچن بەپیریەوە کە ئەبینن ئەوا شەش ئەفغانییەکەن ئاگریان کردۆتەوە. کوڕەکەش سەرەونخوون هەڵواسراوەتە سەر ئاگرەکە! جارێ هەر لە دوورەوە دەسڕێژێک ئەکەن دوانیان لێ ئەکوژن. ئەچنە سەریان ئەوانیش چوار پەل ئەبەستنەوە، دوونیان ئەنێرن بۆ شار بۆ باڵبازخانە. دووانەکەی تریشیان ئەبەنە ماڵەوە. هەر ڕۆژ کوتێک گۆشتیان لێ ئەبڕن، هەتا ئەمرن!».

ئیتر هەر ئەو شەوە ساردە لەوێ ماینەوە. بەیانی بەجووتە بەرەو شار چووینەوە بۆ (سلێمانی).

***

سرۆچکم چۆن دی ١٩٣٢/٩/٧

(سرۆچک) یەکە بەشی چوار لای سلێمانییە. دەراوی بەشێکی گەورەی خاکەکە لە سەرچاوەی سرۆچکەوە دێتە دەرێ. سرۆچک بەکۆمەڵ دێهاتەکانییەوە تێکڕا بەدەست کوڕانی (شێخ عیسا) و (شێخ مووسا)وە بوو. (شێخ عیسا) نزیکەی (٨٠٠) ساڵ لەمەوبەر پێش پێی کەوتبووە سرۆچکەوە. ئیتر لەو ساوە هەچ بەروبوومی بۆ میری دەستکەوتووە بەرەو ڕووی ئەو شێخانەی

کردۆتەوە. دێهاتەکانی پڕن. خانووەکانی دوو نهۆمن، شێوەیەکی سەیریان هەیە. تۆزێ لە هی (سلێمانی) دوورە. هەردێیە، یەکێ، یان گەلێک لەو شێخانە سەرداری ئەکات. هەتا چوار ساڵ لەمەوپێشیش لادێییەکان بەدەست زۆر و ستەمی ئەو شێخانەوە ئازاریان ئەچێشت. ئەو شێخانەی لەدەمی(بابان)ە کاندا کە دەستیان سەندبوو، یاخی بوو بوون.

(سرۆچک) لەگەڵ ئاوکەمیشیدا توتنێکی بێشوماری چاکی لێ ئەکرێ. بێجگە لەوە، هەموو ڕەنگە سەوزەوات و دار و درەختێکی تیا ئەچێندرێ. خۆ ترێ و هەرمێ و هەڵووژەی هەر باس ناکرێ بۆ زۆری. نیوەی میوەهاتی شاری (سلێمانی) لە سرۆچکەوە دێت. تەنانەت جێی وای هەیە ترێکەی بەر دەمی بەفربارین ئەکەوێ!.

سرۆچک لە تەماشاگاه و ئاو و باریشدا هەر دەوڵەمەندە. شاخی کوڕەکاژاو کە هەر لە شاه کڵاوێک ئەکات، لە ناوەڕاستیدا بڵند بۆتەوە. ئەم شاخە بەتەرحێکی وا زەوییەکەی بەپیت کردووە لە دوورەوە بستێک زەوی ڕووت بەگران بەرچاو ئەکەوێ.

لەبەر شیرینی و ڕەنگینی کوڕەکاژاو بەسەرێنی (بابان)ەکان و شێخە دەستدارەکانی (سلێمانی) و پیاوە گەورەکانیان سەیرانگاهێکی یەجگار گەورە بووە. هێندە بەرزە، هەموو شارەکانی چوار لای سلێمانی لێوە دیارە. بەهاران کە تەرزە ئەبارێ (کوڕە کاژاو) بە(مانگەشەوە)، کە مرواریيەکی خواکردە ئەبریسکێتەوە. لە بەهاردا گژ و گوڵ و گیا بەتەرحێکی لێ ئەکا، نە مەل ئەمێنێ، نە گیانلەبەر، نە

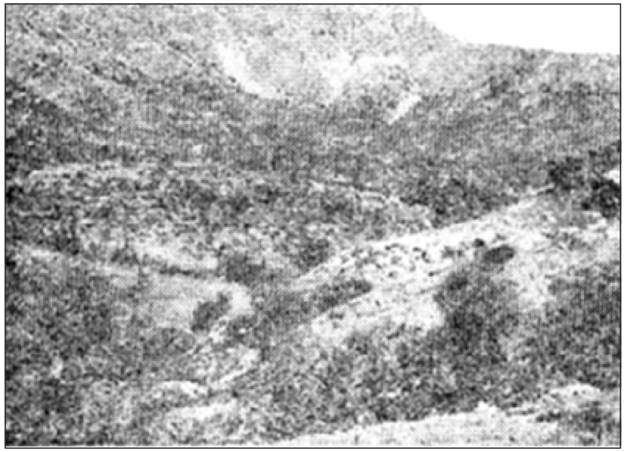

له وه‌نده‌رێنه‌وه وێنه‌ی شاخی ڕه‌نگینی کوڕه‌کاژاو گیراوه

پیاوان، دڵیان نه‌خرۆشێ و، که‌مه‌ندکێش نه‌بن و، نه‌چڕێن و، گۆرانی نه‌ڵێن و شه‌و و ڕۆژیش له‌وێدا نه‌که‌نه‌وه. بێجگه له‌مه (کوڕه‌کاژاو) هه‌موو ڕه‌نگه گیایه‌کی به‌هاری کیمیایی هه‌یه. خۆ گیانله‌به‌ران هه‌ر باس ناکرێ که چه‌ند له‌وێدان. په‌ل و پۆکانی (کوڕه‌کاژاو) که هه‌موو سرۆچک ئه‌گرنه‌وه له هه‌رچی دار هه‌یه به‌سه‌ریانه‌وه‌یه. داری گوێز، قه‌زوان، باسقه‌نده، هه‌ڵووژه، به‌ڵاڵووک، گێلاس، ڕێواس، هه‌رمێ، به‌هێ، ترێ... هه‌موو ته‌رحه دارێکی تیایه، که گیرفانی لادێییه‌کان پڕ ئه‌که‌ن له پوول و پاره. ئه‌م شوێنه خۆشه کاری کردۆته ڕه‌وشتی سرۆچکییه‌کان. شێخه‌کان و لادێییه‌کانی تریش هه‌تا خوا حه‌ز بکا، جوامێر و توانا و له‌ش سووکن. که ئه‌چیته ماڵیان سه‌ریان له ڕێتایه. به‌گه‌وره و بچووکه‌وه میوانداریت ئه‌که‌ن. خۆ به‌زم و ئاهه‌نگی شێخانی ئه‌وێ هه‌ر باس ناکرێ. زۆریان دڵته‌ڕ و دڵکراوه و گۆرانیبێژن.

ئه‌م شاخه به‌رزه لووتی هه‌موویشیانی بڵند کردۆته‌وه. له ئازایه‌تیدا بێ هاوتان. له شه‌ڕا شێرن. له سواری و تفه‌نگ ئاگردان و خۆ به‌کوشتداندا دلێرن. به‌کۆمه‌ڵ بیرێکی پاک و خاوێنیان هه‌یه. هه‌موو شتێکی ڕاست و ڕه‌وان په‌سه‌ند ئه‌که‌ن. (نیشتمانی کورد)یان خۆش ئه‌وێ. حه‌ز به‌به‌رزی خاکه‌که‌یان ئه‌که‌ن. قینیان له هه‌موو بێگانه‌یه‌که. ئاره‌زووی شت دروستکردن و خوێندن و چاندنیان زۆره.

(شاکر فه‌تاح)

(شاگردێکی خوێندنگای بڵندی بروممانا له لوبنان)

١٩٣٢/٩/٧

کامیل

ئه‌وه‌بوو پار که هێشتا شێخ مه‌حموود خۆی نه‌دابوو به‌ده‌سته‌وه، مه‌حموود جه‌وده‌ت و حامیدی برای له شێخ ته‌کانه‌وه و خۆی دایه ده‌ست ئه‌و حکوومه‌ته‌ی له ده‌ست زۆریی هه‌رایان کردبوو. به‌ڵام کامیل هه‌ر خۆی نه‌دا به‌ده‌سته‌وه، هه‌رده‌مه له هه‌رد و شیوێکدا خۆی ده‌شارده‌وه، هه‌تا ئه‌م حه‌له:

که فه‌یسه‌ڵ پاشای عێراق چووه پێنجوین هه‌ر به‌و ته‌رحه مابووه‌وه، ئه‌مجاره هاتبووه ناو خێوه‌ته‌که‌ی فه‌یسه‌ڵ، خۆی هاویشتبووه باره‌گای ئه‌وه‌وه(؟)، ئه‌ویش لێی خۆش بوو.

فه‌یسه‌ڵ ئه‌مجاره له هه‌ڵسان و دانیشتنیدا گه‌لێ که‌سی له خۆی دڵیه‌شاند. کورده‌واری ناو شار و دێهاتییه‌کان به‌جارێک دڵ شکسته بوون، له‌سه‌ر ئه‌وه‌شدا (١٢) هه‌زار ڕوپیه له‌کیس به‌له‌دیه‌ی قوڕبه‌سه‌ر چوو، له‌سه‌ر ئه‌وه‌شدا خه‌ریکه چه‌ند دێیه‌ک له‌و ناو ده‌شتی قزڵجه‌یه‌دا ده‌کڕێ.

به‌م بۆنه‌یه‌وه ئازایه‌تی پیاوێکی چایچی کورد ده‌گێڕنه‌وه، له‌ناو چوار باغی پێنجویندا (فه‌یسه‌ڵ) به‌شه زه‌ویه‌کی جوان دێته پێش چاو، یه‌جگار دڵی ده‌یگرێ، (ئه‌مین)، چایچییه‌که بانگی ده‌کا هه‌رچه‌نده له‌گه‌ڵیدا ده‌کا و ده‌کۆشێ ئه‌مین پێی نافرۆشێ... فه‌یسه‌ڵ بۆی ده‌کا به‌سه‌د لیره‌ی زه‌رد، به‌ساردییه‌که‌وه ده‌ڵێ: «نه‌ء نایفرۆشم!...».

....

....

(زۆر به‌داخه‌وه، لێره‌دا ده‌فته‌ره‌که له‌وه ده‌چێ پێنج شه‌ش په‌ڕه‌ی لێ کرابێته‌وه، بۆیه پاشماوه‌ی ئه‌و په‌ڕه دڕاوانه به‌ده‌رزی ناوه‌ڕاستی ده‌فته‌ره‌که‌وه ماوه، ئه‌وه‌شی ماوه‌ته‌وه ته‌نیا په‌ڕه‌و نیوێکه و ئاوا ده‌ست پێ ده‌کا: (أ.ب):

... شه‌و، هه‌ر که‌سه له‌ماڵی خۆی نوستوو ئاگای له هیچ نییه، لافاو له گۆیژه به هاژه هاژ هاتۆته خواره‌وه. ئیتر ئه‌وه خانووه و رای داوه، مناڵه و به‌سه‌ر بێشکه‌وه بردوێتی، بازاڕ و دووکانه تێک و مه‌کانی داوه، قه‌یسه‌ری نه‌قیبی شکاندووه چووه‌ته ژووره‌وه هه‌رچی شه‌کر و چا و کووتاڵ بووه به‌جارێ به‌ناو ئه‌و هه‌موو کۆڵانانه‌ی ده‌رگه‌زێن و سه‌رشه‌قامدا ڕاپێچی کردووه‌ته شیوه‌کانی خوار جووله‌کانه‌وه.

ئاو به‌ته‌رحێک بووه تا باڵا پیاوێک ئه‌و خانووانه‌ی گه‌ڕه‌کی گۆیژه و لای مزگه‌وتی گه‌وره و مه‌ڵکه‌ندیی پڕ کردووه. له‌و نیوه‌شه‌وه‌دا قیژ و هوڕی دایکی ڕۆڵه خنکاوان و زریکه‌ی منداڵان به‌ده‌م ئاوه‌وه، قوڕ پێوانی ماڵ کاول بووان گوێی پیاوی که‌ڕ کردووه.

قوڕ و چڵپاوی ناو بازاڕ و دووکانان تا سێ ڕۆژ پاک کراوه‌ته‌وه، له مه‌دا گه‌لێ ماڵوێران بوو، گه‌لێ که‌س نابووت بوو، گه‌لێکیش بێ ڕۆڵه و دایک و باوک و خوشک و برا مایه‌وه!!

ئه‌و زیانه‌ی به‌راورد کراوه ده‌ڵێن له ٣٠ هه‌زار دینار که‌متر نییه، کاری کۆمه‌ڵی (هیلالی ئه‌حمه‌ڕ)ی به‌غدا ڕاست بێ، گه‌یشتن به‌هاواریاندا و چوونه سلێمانی ٢٥٠ دیناریان دابه‌ش کرد به‌سه‌ریاندا و ٢٠

دیناری کەشیان لە بەعدا لەملا و لەولا بۆ کۆکردنەوە، ئەگین گەلێ گیانی کە دەبرایەوە ئاسمان!...[١]

قوتابییەکانی بەغدا: منیش لە بەغدا لە قوتابییە کوردەکان چوار دینار و سێ سەد فلسم بۆ کۆکردنەوە و بەسایەی ئەو کۆمەڵەوە بۆم ڕەوانەکردن بۆ سلێمانی. ناویشیانم لە ڕۆژنامەکاندا نووسی تا برا کوردەکانی کەشمان بێنە جۆش، ئەوانیش شتێ کۆ بکەنەوە و بینێرن.

تەمسیل

کە هاتمەوە سلێمانی قوتابییەکانی قوتابخانەی سانەوی خەریکی تەمسیلی (سەلاحەدینی گەورە) بوون، توانیان لە (١٥)ی مانگی ڕۆژوودا بەشێوەیەکی جوان دەری بێنن. منیش بەسایەی شەوگاری درێژی ئەم مانگەوە توانیم کۆمەڵێکی (٢٠) کەسی لە دەستەی براکانم ڕێکخەم، ئیتر هەموو شەوێک لە شوێنێک گرد ئەبووینەوە بەیاری و گەمە و قسەی خۆشەوە خۆمان خەریک دەکرد، پاشان (بۆ کەڵکی لێقەوماوانی لافاو) توانیم بیانهێنمەوە سەر ئەوەی کۆمەڵێکی تەمسیلی لەو چەند کەسە ڕێک بخەین.

بەڕاستی هەموو بەمەردانە هاتنە پێشەوە، هەتاکو لە ناوچەی شەش ڕۆژدا یەکێکیان موستەفا سائیب توانی دوو چیرۆک لە زمانی بێگانەوە بگۆڕێتە سەر کوردی و دابەشی کا بەسەر ئەوانەدا کە یارییەکە دەکەن. منیش چیرۆکێکی پێکەنینی (١٨) لاپەڕەییم ڕێکخست.

(١) لە مانگی تشرینی دووەمی **١٩٣٢** لافاوێک لە شاری سلێمانی ڕووی دا، بەڵام وەک سەرچاوەکان دەڵێن زیانی ماڵی زۆر داوە و زیانی گیانی نەبووە.

هەر بەم ناسۆرەوە حەمدی ساحێبقران هەڵبەستێکی داناوە و دەڵی:

سالێ جارێ هەر ئەبێ ئەم شارە بێتە مەزبەلە
یا بە بۆمبا، یا بە ئاگر، یا بە بارانی پەڵە
بۆچی بوویتە مەسخەرەی ئەرز و سەما ئەی مەملەکەت
بۆچی بوویتە مەعرەزی ئافات و فیتنە و وەلوەلە
خەڵقی وەک تینووی بەراون بۆ نمێ باران کەچی
بەو نمە بارانە ئێمەت خستە ئەم مەرگە مەلە
یا بە حاڵی ئێمە گریا گۆیژە فرمێسکی بە خوڕ
هات و لێشاوی سلێمانی کە خستە زەلزەلە
ئەم برینانە زەمانە هەر دەبێ سارێژی کا
(حەمدی) ئەمما بۆ ئەمەش پێویستە: سەعی و حەوسەڵە

بۆ زیاتر بڕوانە:

أ- دیوانی حەمدی، چاپی ١٩٥٧، ل ١٠٤-١٠٥.

ب- ئەکرەمی مەحموود سالح ڕەشە: شاری سلێمانی - دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی - بەغدا ١٩٨٩، ل ٣٢٩.

هەموو دامانناکە شەوی جەژن دەست پێ بکەین، هیوامان وا بوو کە هیچ نەبێ سێ سەد ڕوپیەیەک کۆ بکەینەوە، بۆ ئەو هەژارانە. بەڵام (واحید مەجید) ناو مامۆستایەکی ترسنۆک بوو، بووە خۆرە و چووە گیانی مامۆستاکانی ترەوە، هەرچەند هەوڵمان دا لە کەس نەترسن و بیکەن؛ چونکی بۆ وڵاتە قوڕبەسەرەکەیانە، گوێیان نەگرت... هەر ئەوەندەت زانی ئەوانی کەیش پێیان زانی، کۆمەڵ سارد بووەوە، موستەفاش ئەوی نووسیبووی لە داخا دڕاندی، بەسایەی چەند بەدێکەوە تەمسیل تێکچوو، ئەو چەند هەژار و بەسەزمانەش لە ژیانەوە بێ بەش کران!!

شاکر فەتاح
یەکێ لە قوتابییانی بیعسەی هەندەسە
بۆ ئینگلیتەرا دوایی ساڵ[١]

هەرچەندە نزیکەی نۆ مانگ لە (فەلەستین) و (لوبنان)دا مامەوە بۆ خوێندنی زمانی ئینگلیزی[٢]، بەڵام هەرچی ئەرک و ئازار و نەخۆشییەکم لە (بەغدا) تووش بووبوو لە بیرم چووەوە. لە بەغدادا کە هەرگیز تەندروستیم بەخۆمەوە نەدەدی، لە (فەلەستین) و (لوبنان)دا گەیشتمە ئەوپەڕی تەندروستی و ئازادی و کامەرانی. ئەمەیش هەر لەبەر ئەوە نەبوو کە ئاو و بای هەواری نوێم لە هی کۆنم چاکتر بوو، هەروەها لەبەر ئەوەیش بوو، کە لێرەدا هەستم بەسەربەستی و ئازادی و چێژکەی جوانی و پێشکەوتن و کامەرانی دەکرد. خۆ سروشتەکەیش لەوێ بوەستێ کە سەرتاپا لە سروشتی کوردستانی ڕەنگینی دەکرد. داخەکەم بەهۆی گێژەلووکەی زرنگ کاری (السیاسة)یەوە ناردن (بعثە)کەم لەدەست چوو! کاربەدەستانی نوێ زۆردارییەکی زۆریان لە من، بەڵکو لە هەموو کوردەواری کرد! وەک لەوەپێش بڕیار درابوو، نەنێرام بۆ زانکۆی (ئۆکسفۆرد و کەمبردج). هەر هەوڵ و تەقەلایەکم دا بۆ چوونە ئەوروپا بەفیڕۆچوو[٣]!. ساڵێکی تریشم لە دەست چوو! بۆ ساڵی سێهەم ناچار بووم چوومە (زانستگای ماف)[٤].

لە بەغدا هەر سێ ساڵەکەم بەسەرفرازییەوە بردەسەر. بەڵام خەم و خەفەتی ڕۆژگار و ئەرک و ماندووبوونی خوێندن دیسانەوە کز و لاواز و بێ هێزی کردمەوە!. گەلێک جار لە تاو ئاوارەیی و ئازاری کارەسات، دەردی دڵی خۆم بەگریان سارێژ دەکرد! جیهان لەبەرچاوم تاریک بووبوو. نەم دەزانی لە ژیاندا ئەمەندە فڕوفێڵبازی و چاوڕاو و زۆرداری و بەدخوویی هەیە. لەگەڵ ئەمەیشدا، هەستم دەکرد بەچاکەی

(١) هەتا ئێرە لە دەفتەری (یادنامەکانی ساڵی **١٩٣٢**) دایە و دوای ئەمە دێینەوە سەر دەسنووسەکەی (ئاوێنەی ژینم **١٩٨٨**).

(٢) مامۆستا لە دەفتەرە دەسنووسەکەی ئەو کاتەیدا دەڵێ: «... مامەوە بۆ مەتریکۆلیشن».

(٣) وەک دەردەکەوێ ئەو ساڵەی خوێندنی لە (برومانا) لە لوبنان وەک (تمهید)ێک وا بووە کە زمانی ئینگلیزی فێربێ و دواتر بینێرن بۆ بەریتانیا - ئۆکسفۆرد، بەڵام بەهۆی باری سیاسییەوە ناردنەکەی چاوی لێ پۆشراوە. جا ڕوونی ناکاتەوە ئەو باری سیاسییە پەیوەندی بەخودی خۆیەوە بووە یان بەڕەوشی گشتی دنیاوە؟

(٤) مەبەستی کۆلیجی یاسا، -قانون، حقوق-ە.

خەم و خەفەت و ئەرک و ئازاری کارەسات. تەماشام کرد وەک مامۆستایەکی زرنگ و کارگوزار فێری (ڕاستیی ژیان)م دەکەن. هەروەها فێری زۆرانبازی و بەرەنگاریی کردنی زۆرداری و نەخۆشی و هەژاری و نەخوێندەواریم دەکەن لەناو (کوردەواری)دا. لەم دوو سێ ساڵەدا چ بەوتار، چ بەنووسراو، لە چاپکراو و چاپ نەکرا و، گەلێک بەرهەمی وێژەییم بۆ پێک هێنرا. لە شوێنێکی تردا بەدرێژیی باس دەکرێن. ئەم بەرهەمانە و هەندێک فەرمانی تر، لەگەڵ پێگەیاندنی خۆمدا ترووسکاییەکی هیوایان لە تاریکی دڵمدا داگیرساندبوو. جاروبار ژیانم بەخۆشییەوە دەهاتە پێش چاو، بەتاڵ و شیرینییەوە. زۆر جاریش تەنگوچەڵەمەی تەندروستیم دەیخستمە پشم و قین و ڕقەوە، دەیخستمە دوژمنایەتییەوە، هەڵەی گەورە گەورەی، پێ دەکردم، کە زۆر دوور بوون لە من بوەشێنەوە... لەمەدا زۆرتر ڕقم لە خۆم دەبووەوە خەفەتم دەخوارد بۆ خۆم کە ماوەم دەدا خەفەت بمخوا!... لێرەوە هەستم بەخۆم کرد: هەروەک تەندروستیم لە دەست چووە، بەهۆی ئەندازە نەگرتنەوە[1] لە میانی (ئەرک) و (ماندوو و حەسانەوە)دا، هەروەها ئارامی گیانیشم لە دەست چووە بەهۆی نەمانی (خۆشەویستی)یەوە لە دڵمدا!... ئینجا لەسەر ئەم دوو بنچینەیە چارەی (لەش) و (گیان)ی خۆم دەکرد!... بەڵام ساڵانی بەسەردا تێپەڕی ئینجا چوومەوە سەر دۆخی جاران!.

ساڵێکی سەیر

لە ساڵی **١٩٣٣**م سەیرترم نەدیوە! ساڵێکی پڕ کەیف، ساڵێکی پڕ ئازار. ساڵێکی بێ فرمان، ساڵێکی کاروباردار. ساڵێکی بێ قوتابخانە، ساڵێکی پڕ خوێندن و بێ خوێندن! خۆشی و دڵگەشی، ناخۆشی و دڵتەنگی، سەرسووکی و ئەرک گرانی، ژینی کۆمەڵی و ڕابواردنی تەنیایی، هیوا و ڕەنجەڕۆیی، هەمووی لەم ساڵەدا بۆ من کۆبووبووەوە. گاهێ لە ژوورێکی چوار لا گیراوی دووکەڵداری بچووکی ڕەشدا، خۆشییەکم هەبوو کەس نەیبوو، جاری واش هەیە لە گوڵزارێکی نەشئەبەخشی خۆشی دەرا، بەدڵتەنگی و ماتی سات بەسات و کات بەکاتم ڕائەبوارد!! لەگەڵ ئەوەشا سەر ئازادی ئەوەم کە توانیم کەمەکێ بۆ وڵاتەکەم بکۆشم. سوپاس بۆ خوا.

مانگی ڕۆژوو

کە لە تاقیکردنەوەی مەتریکولێشن بوومەوە هاتمەوە سلێمانی. بەڕاستی هاوڕێ دڵسۆزەکانم، ڕەئووف ئەمین، جەلال محەمەد، ئەحمەد عارف... ئەمەندە بەدەوروپشتما هاتن، هێندە بەدڵی من بزووتنەوە ڕۆژ و شەوم بەهەناسەیەک لێ دەڕۆیشت. سلێمانی شتی وای تیا نییە کە پیاو خەریک کا و پێوەی ڕابورێ لەبەر ئەوە بیرم لەوە ئەکردەوە لەم هاودەمانە کۆمەڵێک ڕێک خەم هەموو دەم پێکەوە بین ئێش و ئازاری بێ کاری ڕوومان تێ نەکا!.

(١) بەهۆی ئەندازە نەگرتنەوە: بەهۆی لەنگەر نەگرتنەوە لە نێوان....

شەوێک، شەش حەوتێکیان بانگ کردە ماڵەوە تا سەعات چوار و پێنج بەقسەی خۆش و گاڵتە و یاریی ڕامان بوارد. تومەز ئەوانیش ئەمەیان بەدڵ بوو ئیتر کۆبوونەوە وای لێ هات هەر شەوە بەرێکوپێکی لە ماڵی برایەک کۆ ئەبووینەوە. کۆمەڵ تا ئەهات گەورە ئەبوو، دۆست و ناسیاوی پێوە ئەنیشت، بەزم و ڕەزم تا ئەهات گەرم ئەبوو. ئیتر کۆمەڵەکەمان بوو بەخێزانێک، باسی نیشتمانپەرستی، ئاداب، زانست، پێکەنین، قسەی سەیرسەیری تیا ئەکرا. تێکڕا هەموو گۆرانی و یارییە کۆنەکان لەو کۆمەڵەی ئێمەدا ژیانەوە. ئەمە تا **٢٨**ی مانگی ڕۆژوو درێژەی بەست. زۆر خۆشە بیست برا لەو شەوە ساردانەی مانگی ڕەشەمێیەدا بەدیار گوێ ئاگردانەوە، بێ شەڕ و ناخۆشی تا سەعات حەوتی شەو بەگۆرانی و یاریی و بەزم و ڕەزمەوە ڕابوێرن. شەوچەرەی خۆش و چایی بخۆن و بخۆنەوە.

نزیکی دوو مانگێک ئەبوو لافاوەکەی سلێمانی هەڵسابوو. ئەم لافاوە زیانێکی گەورەی بیست هەزار لیرەیی دابوو. بۆ لێقەوماوان شتێکی زۆر کەم کۆکرابووەوە. من کە لە (بەغدا) بووم. لە قوتابییەکان، نزیکی (٤٣٠٠) فلسم کۆکردبووەوە و دابوومە دەست ئەوانەی بەسەر لێقەوماوەکانیاندا دابەش ئەکردن. بەڵام یەجگار کەم بوو. لەبەر ئەوە ویستم لەم کۆمەڵە هاودڵە شتێک پێک بێنم، چارەسەرێکی ئەو لێقەوماوانەی پێ بکەم. کە بەبراکانم گوت بام (تمثیل)ێک بکەین. دراوەکەی بۆ لێقەوماوانی دەستی لافاوبێ هەموو پەسندیان کرد. کۆمەڵمان ڕێک خست، دوو سێ سەرگوروشتەمان گۆڕییە سەر کوردی خۆم یەکێکی پێکەنینم دانا، یاریکەران هەڵبژێرران هەر کەسە بەشی خۆی نووسییەوە لەبەری کا. وا دانرابوو شەوی جەژنی (تمثیل)ەکە بکرێ. کۆمەڵێکی زۆر گەورە و پیرۆز بوو. لە پیشەوەرانی شار، لە قوتابیان، لە فەرمانبەران، لە مامۆستایانی تیابوو نزیکی (٢٢) کەس بەڕوویەکی گەشەوە بۆ پێکهێنانی ئەم کارە کەلکدارە هەوڵیان ئەدا. هەموو شتێ ئامادە کرابوو. هیوا زۆر بەهێزبوو لە (٤٠٠) روپیەمان کەمتر دەستگیر نەبێ.

بەڵام داخی بەجەرگم. خورە کەوتە ناومانەوە ترس و لەرزی یەک دوو مامۆستا و قوتابی لەوەی کە جێگاکەیان لەق نەبێ، بەدزبانی چەند کەسێکی دەرەوە کە بەناوی «خەریکبوون بەسیاسەتەوە» بەدناویان کردبووین. ئەو کۆمەڵە گەورەیەی تێک و مەکان دا، نە (تمثیل) کرا، نە کۆمەڵ گیرا، نە هاودەمی ما، نە بێکەس و هەژارانیش تۆزێ سوودمەندبوون!!

ئیتر لەو کۆمەڵە گەورەیە هەر دووان و سیانە، یاخود تاک و تەرا هەر کەسە بەدڵێکی غەمگینەوە خووی دابووە لایەک، یان تەمەڵخانە یاخود چایخانە!؟...

بیعثە - نێراوان

لە ساڵی **١٩٣١**وە بوومە کۆمەڵی (بیعثە)ی زانستی حکوومەتی عیراقەوە. ئەوەبوو و لە پاش ئەو هەموو کەشمەکەشمە کە بەسەرمان هات، چووینە تاقیکردنەوە، تەواومان کرد، بەڵێن وابوو پاش جەژنی (رمضان) نمرەکانمان لە ئینگلتەرەوە بۆ بێتەوە. ئیتر ئەوەندە دڵنیابووم لە هاتنی. لە هاتنی جەژن ئەترسام

که زوو بڕۆمەوە بۆ بەغدا، ئەمگوت نەوەکی نمرەکانمان هاتبێت و ئاگام لێ نەبێ، نەوەکی بیانەوێ زوو ڕەوانەی لەندەنمان بکەن.

ئەگەر نەخۆشییەکی یەجگار گرانم نەگرتایە لەو دەمەدا بێگومان بۆ بەغدا ئەچووم. نەخۆشییەکەم کاریگەر بوو زۆری لێ ئەترسام، پارەیەکی زۆریشی لەدەست کردمەوە. بۆیەکا سلێمانیم بەجێ نەئەهێشت!.

تا شانزەی مانگی نەورۆزیش -مارت- هیچ هەواڵێکم چنگ نەکەوت. دوایی لە ڕۆژنامەکانی عێراقدا نووسرا من یەکێک بووم لەو سەرکەوتووانە. دەستبەجێ بەهیوایەکی بەهێزەوە چوومە بەغدا کاروباری خۆم ڕێک بخەم کە ئەبینم سکرتێری وەزارەتی معارف ئەڵێ ئێوە هەموو (دەرنەچوون) ئەبێ تەواوی کەنەوە. ئەگەر قسەکەی ئەو ڕاست دەرچوایە باری من لە هەموویان گرانتر دەبوو. تا یەک دوو ڕۆژ لەبەر دڵتەنگی ئارامم نەدەگرت. ڕەنجەڕۆیی زۆر ناخۆشە. بەڵام بەسایەی خواوە قسەکەی ئەو دەرنەچوو. پاش چەند هەفتەیەکیش پیرۆزنامەی سەر مامۆستاکەی (B. H. S.)ی لوبنانم بۆ هات ئیتر بەتەواوەتی لە ڕاستیی دەرچوونم دڵنیا بووم. بەڵام لەگەڵ ئەو هەموو ڕابواردنەشدا کە لە بەغدا ڕام بوارد هێشتا کاسیم لەسەرا مابوو، تاریکی دڵمی بەر نەئەدا. سەیر ئەوەیە لە پاش وەرگرتنی (شهادة)یش، هێشتا وەزارەت بەندوباوی دەرنەچوونمانی ئەخستە ناوەوە، بەڵام بەسایەی هەڵمەتی خۆمانەوە کە لە ڕۆژنامەکاندا ئەمان برد، خوێندەوارانمان تێگەیاند کە وەزارەت ناشییە، لە نەزانین و دوژمنایەتییەوەیە ئەم بەندوباوەمان دوائەخات. هاوین هات و ڕۆیی وەزارەتی معارف کەسمانی نەنارد. بەڵام شیعەیەتی و کەسداریی و پشت بەستەیی، سیانمانی لەسەر دڵ و دەروونی سەر ڕاستیی وەزیری معارف هێشتەوە؟! ئەوان نێرران بۆ بەیرووت - ئەمریکا. ئێمەیش دەستەئەژنۆ لە پاش جەور و جەفایەکی دوو ساڵی ڕەنجەڕۆ کراین.

دەستم لەم لا بەردا. بۆ وەزارەتی (اقتصاد و مواصلات) نامەیەکم -لەسەر داواکردنی خۆیان- نارد کە من شهادەتی متریکولیشنم بەدەستەوەیە، تکا ئەکەم وەک خۆتان داواتان کردووە، لەسەر پارەی (شرکتی نەوتی) عێراق بمنێرن بەسایەی (ئەمین زەکی بەگ)وە ئەوەندە سەری گرت کە ناردیان بەشوێنما، شهادەتەکەیان داوا کرد، کە پیشانم دان، پەسندیان نەکرد، لەگەڵ چوار کەسدا ڕەنجەڕۆیان کردین. کەچی لەجێی من جوولەکەیەکیان نارد شهادەتیشی پێ نەبوو، بەچاو و ڕاو وایان لە وەزیر گەیاند کە هەیەتی هەتا گەیاندیانە ئینگلتەرە. ئیجا بۆیان جێبەجێ کرد کە بۆ (شهادەتی متریکولیشنیش) ساڵێکی کەش لەوێ بخوێنێ! بەو جۆرە لەوەشیان ڕەنجەڕۆ کردم!!...

دوایی وچانی هاوینی قوتابخانە بوو، (بابا عەلی شێخ مەحموود) بەپەلە نامەیەکی بۆ ناردبووم کە بەزوویی داوای (بیعثە) ئەکەیت، دڵنیابە کە پەسند ئەکرێیت. چونکی لە (وەزارەتی داخلیە)وە داوایان کردوویت کە معارف لەگەڵ چەند کوردێکی تردا بتنێری. دەستبەجێ تلغرافم بۆ هەردوو وەزارەتەکە لێدا، بۆ سبەینێش چوومە بەغداد، لە بەختی من عەلی کەمال بەگ کە خۆی ئەمەی خستبووە مێشکی وەزیری داخلیەوە چووبووە شەقلاوە ئەمین زەکی نەخۆش بوو، جەمال بابان. لەوێ نەبوو، خاڵێشم ئەمەندە تکای

کردبوو و ڕووی شکێنرابوو، کول بووبوو. تکایەک کە بۆ مزێکی ڕاستی بێ بدرێ، تکایەک بۆ شتێکی وابێ کە منیش وەکو هەموو کەس بۆ داواکردنی ئەمەکی خۆم بێ. هەرچەندە وەزیری داخلیە و جەلال بابان -وزيري حرية- داوایان لە وەزیری معارف (عبدالمهدي) کرد، نەیبیست و نەیبیست. بەم جۆرە، بەبەرچاوی خۆمەوە کە لە دەستەی ئێمەدا، مەجید عەباس، دەرنەچوویەکیان ناد، سیانی تریان بەخاتر و خۆتر ڕەوانە کرد، پاش هەموو شتێک سەدی نەوەد و پێنجیان لە شیعە نارد. منێک کە گوناهم ئەوەبوو لە تاقیکردنەوەدا دەرچووبووم، بەدخوو نەبووم، شەهادەتم وەرگرتبوو، چونکی مەرایی و...م نەکرد نەنێررام!؟.

لە ڕاستیدا، لەگەڵ ئەوەشا کە دوو ساڵم لە دەس چووبوو، کەڵکەڵەی بیعثەم لەسەری خۆم کردبووە دەرەوە، بەڵام وەزارەتی ئەشغال و مواصەلات و وەزارەتی داخلیە پێیان تازەکردمەوە. جا وەرە لە بەغدادا، هیوایەکی وات لە سەرا بێ و ڕەنجەڕۆ بکرێیت، لە خانێکی چۆڵ دابی و کەست لە لا نەبێ، ناخۆشی ناومالەوە و ماڵی خاڵم، سەرت بکاتە سەر، هەر ڕۆژەش بەجەورێک ئەم و ئەو بیعثەم بۆ لێک بداتەوە، داغ لە دڵی کردەوەی چەند هاودەمێکی دیش -ئەمانە هەمووی سەرت بکاتە سەر، چۆن ترووکە لە دڵتا ئەمێنێ و چۆن دنیای بەدکارت لە پێش چاو تاریک نابێ. خەیاڵات و هاڵاوی داخی دەروونم بەتەرحێک زۆر بووبوو، هەر ئەوەندەم مابوو شێت بم!؟.

پاشان کە تێگەیشتم بۆ بەزرییەکی چەند مانگی، پیاو ئەبێ ئایین و دڵ و دەروون و کردەوە و ڕەوشتی بنێتە بانی، بۆ بەختیارییەکی کەم تەمەنی ئەبێ لە پیاوەتی و سەربەرزی خۆی کەل بکا، شەقێکم لەو هیوا و ئاواتە هەڵدا کە لە بیعثەوە دەسم ئەکەوێ. بەناوچەوانێکی پاک و دڵێکی بێ باک و سەرێکی بەرزەوە چوومە (کلیەی حقوقی بەغداد)ەوە ئێستەش لەوێدا ئەخوێنم.

هاودڵە خۆشەویستەکانم

سەردەفتەری ئەو هاوڕێ خۆشەویستانە مامۆستایەکی زیرەک و زرنگ و کردەوە ڕەنگینە.کەمال حەسون، ئەم لاوە بەنرخە کەرکووکییە، هاودەمییەکی وای لەگەڵا گرتم شەو و ڕۆژ پێکەوە نەبووینایە ئاراممان نەئەگرت ئەویش وەک من هەمیشە ڕازی ناشیرینی و شێوەی ژیانمانی لە زارا بوو. هێندە دۆستێکی دڵسۆز دەرچوو باسی خاوخێزانی خۆی بۆ دەکردم. کە ڕۆیشت وەک برایەکی دایک و باوکیم لە دەست چووبێ وابوو.

لە سلێمانیدا یەکە خێزانێ کە خۆشەویستیی خۆیان بەرنەدابێ خێزانی (صائب)ن. لەمانە ئێستا حاجی تۆفیق بەگ، بوێژی ناودار، جەمیل جەلال نووسەرانی چاک، مستەفا صائب، یەکە لاوێک کە بۆ نیشتمانییەکانی خۆی بکۆشێ، ئەنوەر صائب، هادی کوردی نووسی پێکەنین هێنەری بەناوبانگ ماون. حاجی تۆفیق بەتایبەتی مستەفا صائب بۆنەی ناسینی من بوون بەم خێزانە. لە ڕاستیدا یەکە خێزانێکی خۆندەوارن لە سلێمانیدا. قسەی خۆش و هەواڵی کوردایەتی و ئەدەبیات ئەم چەند کەسەی هەمیشە پێکەوە بەند کردووە. ڕێکییەکەیان، زانینەکەیان. منی شەیدا کرد لەبەر ئەوە یەجگار دڵخۆش بووم کە

لەگەڵ ئەم خێزانەدا ناسیاویم پەیداکرد. بەو بۆنەیەوە لەگەڵ کوڕەکانیشیانا دۆستایەتییەکی باشم پەیداکرد. بەڵام داخی بەجەرگم دەستی بێ ئەدەبان کەوتە ناوەوە، ئەو هاودڵییەی من و ئەو کوڕانەی تێک دا و بێ هێزی کرد!!.

لەگەڵ ئەوەشا ، ئەوانی کە ، هەر لەسەر هاودڵی خۆیانن، منیش تا ئەمێنم بەکزەی ئەو دۆستایەتییەوە ئەنازم.

***

دوو پوورزای یەکتر هەن: باقی نوری بەگ و ، محەمەد محێدین هەردووکیان لە هاودەمیا ئەوی من ویستم کردیان.

پیاوانە و مەردانە لە سلێمانی و لە بەغداد لە نانخواردن و گەڕان و ڕابواردنا بەدڵی یەک ئەجوولاینەوە یەکەمیان نەوهاودڵم بوو ، باشیش هاتە پێشەوە، دووەمیشیان هەرچەند لەوەپێشەوە ئەمناسی بەڵام تا لەم دواییەدا چاک نەبوو و دڵچاکیم بۆ دەرنەکەوت کەمەری دۆستایەتیمان نەبەست. ئێستاش هەردووکیان لە کانی دڵما جێگایەکی ناسکیان هەیە.

نوری مەلا حەکیمی قەرەداغی و حامید قادر دوو قوتابی (ثانوی)ی سلێمانین، کە تەماشام کرد بێ ئەمەی چاکەیەکم بۆیان بێ، ئەوان منیان خۆش ئەوێ و نەوازشم ئەکەن؛ برایەتییەکی تەواوم لەگەڵ گرتن، ئێستە ڕووناکی چاوانمن.

وەستا عەبدوڵڵای بەرگدروو و ئەخۆلی پیت ڕێکخەری (چاپخانەی ژیان) زۆر پیاوەتیان نواند، بوون بەدۆستێکی گیانی بەگیانیم.

(ڕەشید نەجیب)یش لاوێکە زۆری نەخوێندووە لەگەڵ ئەوەشا بەزیرەکی خۆی گەیشتۆتە ڕادەیەک لە کوردی و فارسی و عەرەبی و تورکی و ئینگلیزیدا زۆر جوان ئەنووسی جگە لەوە لە زرنگترین و لەسەرخۆترین و نازکترینی دۆستە نازدارەکانی ١٩٣٣مە. ئەم کوڕە بوێژێکی یەجگار زەبر بەدەستە. نووسەرێکی یەجگار وشیارە. هیوادارم، چونکی هەوەسی ئەدەبیاتم هەیە، زۆر لە کردەوەی ڕەنگینی و لە کاری ڕەندینی کەلکەوەر ببم. بەسایەی ئەمەوە (تۆفیق وەهبی بەگ) ، وڵات پەرستی ناودارم ناسی، ئەم پیاوە کە ئەچێتە دیوانە ڕێکوپێکەکەی هێندەی شەیدای گیانی کوردایەتی ئەبێ، هێندەش دڵبەستەی ئادابی قسەکردن و زانست و زانایی ئەبێ.

ئێستەکی من بەیەکێکی هەرە خۆشەویستی خۆی ئەژمێرێ. بۆ من ناشێ بەدەمی خۆم بیلێم کە چەند لای (شێخ حەبیب)ی تاڵەبانی و خەڵکی تر هەڵی داوم! ئەم پیاوە وریا و زرنگەش ئەو پێی ناسیم. بەناسینی (تۆفیق وەهبی) کانێکی زانست و ئادابم بۆ خۆم کڕیی. لە سایەی ئەمەوە مایەی کوردایەتی و شارەزایی زبانە کوردییەکەم ڕۆژ بەڕۆژ ڕوو لە زۆری ئەکا.

بەسایەی سەید حوسێنی موکریانییەوە (مێجەر ئەدمۆندس)م ناسی. ئەم پیاوە ئەوەتی ئینگلیز پێی ناوەتە ئەم خاکەوە (سیاسەت بازی)یەکی گەورە ئەکا. بەڵام من لەودا دۆستی نیم. بۆیەکا حەزم

بەدۆستایەتی کرد، یەجگار خەریکی پژاری زمانەکەمانە، تا ئێستا بەچەندان (وتەی) ئینگلیزی بۆ ڕۆژنامەکەی (ئاسیای ناوەڕاست) لە بابەت کورد و زبانی کوردییەوە -بەچاکی- داوە. بەڕاستی بێگانەیەکی وا دڵسۆز پێویستە -لە ڕێگای پەروەردەکردنی زمانەکەمانەوە- یارمەتی بدرێ. کە زانیی منیش وەک ئەو سووتاوی پێشخستنی زمانەکەم وەک دۆستێکی چەند ساڵە تکای لێ کردم هەمیشە هاتوچۆی بکەم و، قسە و گوفتاری زبانە شیرینەکەی بۆ بکەم. ئێستا (سکرتێری وەزارەتی خارجیەی عێراق)ە.

جگە لەمانە: (حەمە فەرەجی هەڵەبجەیی)، (ئەحمەد بەگی وەسمان پاشا)، (حەمە سەعید بەگی دەرەشیش)، (شێخ محەمەدی شێخ حسامەدین)، (شێخ حسامەدین) (کوڕانی شێخ عەلائەدین) لەو کەسانەی کە سەرەتای دۆستایەتییان لەگەڵ گرتووم و زۆر بەدەورما هاتوون.

بەڵام ئەوەی ئێستەش جگەرم ئەکزێنێتەوە ئەو بەدکارییەیە کە (حامید فەرەج) و (ئیبراهیم ئەحمەد) و (فەهمی تۆفیق) کردیان. فەهمی هەرچەندە مامۆستایە زۆر سادەیە بەهەموو شتێ باوەڕ ئەکا، کەوتۆتە دەست (حامید فەرەج) کە ناپاکی و دووزبانی و خۆپەرستی، بەری چاوی گرتووە. (ئیبراهیم ئەحمەد)یش یەکێکە لە هەردوولا بەدتر. ئەم سیانە، ئارمانجێکیان لەگەڵ کوڕانی جەمیل سائبدا، ئەهێنایە کارەوە، ئەم (یادنامەیەی) پێ پیس ئەبێ ئەگەر ناوی بێنم. خۆپەرستی و ئەو ئارمانجە پیسە، لەگەڵ بەدکارییا ، سەنگی پڕکردن کە زانییان لەو دەستە برایەی ئێمەدا جێگایان نابێتەوە، کەوتنە دووزبانی تێکمان دەن.

من زوو لە کار گەیشتم زانیم ئەو کوڕانەش و کۆمەڵەکەشمان ڕیسوا ئەبێ زوو خۆم کێشایەوە، داخی بەجەرگم، مەلا جەلال و ڕەئووف ئەمین و مستەفا لەوان نەگەیشتن هاودەمییان کردن. قسە کەوتە دووی ئەو کوڕانەی جەمیل. هەر هەفتەیەک ئەو کۆمەڵە ما ، بەسایەی خواوە تێک چوو. وا لەو کۆمەڵە گەورەیە هات تاک و تەرا لەگەڵ یەکا ئەگەڕان. کوڕەکانیش هاودەمی کەسیانیان نەدەکرد. ڕەئووف و جەلال پێکەوە ئەگەڕان حامید و فەهمی و ئیبراهیمیش -بەدخواهەکان- بۆ خۆیان مانەوە. بەڵام تەواو قەدریان شکا. پاش ئەمە کە ڕەئووف و جەلال محەمەد لەسەری کار گەیشتن هۆشیان هاتەوە بەرخۆ، سوپاسی بیری منیان ئەکرد، کە زوو وازم هێنا. منیش لەو خۆکێشانەوەیە مەبەسم ئەوەبوو لەگەڵ ئەو برایانەدا (مستەفا ، جەلال، ڕەئووف) تێک نەچم. لە ڕاستیدا وەخت بوو تێک بچن -بەهۆی ئەو سیانەوە- بەڵێ دۆستایەتیی ڕاستەقینەکە لە مێژەوە بنجی بەستبوو بەسایەی خواوە تێک نەچوو بەڵکو بەهێزتر بوو. لە ڕۆژی شەشی ئەیلوولدا ١٩٣٣ ئەو کردەوانەم لەگەڵ هەردوو برای خۆشەویستما: باقی و محەمەد دایەوە بەچاوی حامید و فەهمی و ئیبراهیمدا. لەبەر چاوی دە دوانزە لاو شکان و پەیمانیان دا، ئیتر لە دڵپاکی بەولاوە هیچی کە نەکەن. جا نازانم!؟...

بەڵام من لە بریتی ئەو کۆمەڵە دەستبەجێ لە هاوڕێ خۆشەویستەکانی کەم کۆمەڵێکی هاودڵیی باشترم پێکەوەنا؛ شەو و ڕۆژمان پێکەوە ڕائەبوارد. بەڵام لە دڵدا شینی ئەو خۆشەویستییە کە لە کۆمەڵی پێشوودا هەمان بوو هەر ئەم کرد وە چەند شەوان پێوەی تلاومەوە. خوا بەد بگرێ!

بەڕاستی ئەوەندەی بەبوونی ئەو دۆستانە دڵشادم هێندەش بەدۆستایەتی تازەم لەگەڵ (شێخ مەحموودی گەورە) و (شێخ قادری برای) و (شێخ ڕەئووف) و (شێخ بابا عەلیدا) دڵخۆشم. خوا ئەنجامی ئەم دۆستایەتییەمان، لە پێناوی پێشخستنی کوردستاندا بەباش بگێڕێ! یاخوا.

***

(ئیسماعیل شاوەیسی)، سەرکۆماریش کە ئێستا لە پاش دەستکێشانەوە لە فرمانە حکوومەتییەکەی، چووتە ئەمریکا بۆ خوێندن، دۆستایەتییەکی تەواوی لەگەڵا گرتم. هەتا کە ڕۆیی. پەیمانی دامێ نامەم بۆ بنووسی و نامیلکە و ڕۆژنامەش بۆ یەکتر بنێرین.

مەحموود جەودەت و ڕەشید عارف و جەلال مەولوودیش سەرەتای دۆستایەتییان دامەزراندووە. ئەم برایانە زۆر بەهادارن، هەموو کاری بەکەڵکیان لێ ئەوەشێتەوە، خوا بیانهێڵێ!

ڕابواردنی سلێمانی

شەوانی زستان کە پەردەی عوروسیم لائەدا، ئەو پلپلە بەفرانە ئەستێرە ئاسا ئەکەوتنە بەرتیشکی ئەلەکتریکەکە ئەبوونە پەپوولەیەکی گەوهەرین، ئینجا سپی هەڵئەگەڕانەوە، ئینجا شین. دڵی هەزارانی پەیوەستە ئەکرد، لەم لاوە لەناو ژوورێکی ڕازاوەدا بەگوێ ئاگردانەکەدا دەستەی هاودڵان بەبەزم و ڕەزم و پێکەنین و قسەی خۆشیانەوە، دڵی هەزار دەردەدارانی سارێژ ئەکرد. ئەو سەیرانانەی کە لە بەهاردا بەئاوازە (غرامفون) و عوود و گۆرانیبێژەوە، لە سەرچنار، لەسەر زەوییە ئەتلەسینەکەی ئەمان کرد، ئەو یاریی و ڕابواردنەی لەوێدا ئەمان کرد. لەم لاوە ئەوپەڕیی ڕوویانەی کە بەکراس و کەوا و سەرپێچی ئاڵ و واڵاوە، دەوروپشتی گردە ڕەنگینەکانی سەرچنار و مێرغوزارەکەی کارێزی وەستا شەریف و وڵوەیان ڕازاندبووەوە، دەنگی بلوێر و نای و تەپڵ، تەقەقەی پانی بەرز و زرەی پلپلە و گەردانەی ئافرەتان، سیرەی سەماوەر و چریکەی مەلان، هەزارانی لە پرسەوە ئەخستە خۆشییەوە.

قەد سەیرانی (کانی مەندم) و (سەرچاوەی تابین) کە لەژێر سێ چادرا، بیست کەس - خێزانی صائبەکان (پیاوەکانیان) و هاودڵان، تا سێ ڕۆژ لەناو ئەو سەوزەگیایە و لەشکری لالەیەدا، بەتەنشت ئەو ئاوە لاجیوەردییەوە کە هەمیشە تافەتافی ئەکرد و بەشەو هاژەهاژی ئەکرد، بەبەزم و ڕەزم و گۆرانی و یاریی و عوودلێدان و غرامەفون لێدان و مەلەوە ڕامان بوارد قەد لە بیرم ناچێتەوە. ئەو گەشتە خۆشەی شارباژێڕەش کە لەگەڵ ئەو هاودەمە خۆشەویستانەی کەوا کردم، کۆچی ئەو شەوی مانگەشەوانە، گەشتی هەورامان و هەڵەبجە کە لە هاویندا کردم، نەشئە بەخشێک بوو بووم، تاڵیی کردەوەی گەردوون و ناکەس بەچانی لە بیر بردمەوە.

کۆششی زانستی و ئەدەبی

ئەو نۆ مانگەی بەبێ کاروبار ڕام بوارد، لەگەڵ ئەو نەشئەیەی کە برا کوردەکان و شاخ و دەشتەکانی کوردستان پێیان ئەبەخشیم، لە تەنیاییدا بیری لە بابەت گەلێ شتەوە پێ ئەکردمەوە. گەلێ شتم لە بابەت یار و چاوئەندازەی خواکرد و، کردەوەی نەوەی ئادەمەوە نووسی. ئەمانە، لای حاجی تۆفیق و تۆفیق وەهبی و گەلێکی تر پەسندکران. لەو وتانە (مقالانە): (گەشتێک بەسەر باڵی پەرندەی خەیاڵەوە - کردەوەی نەوەی ئادەم)، (فرمێسکی مەم)، (شەو)، (پێککگەیشتن)، لە ڕۆژنامەی ژیاندا نووسران. (شەو) و (مام ورچ)یش لە (یادگاری لاوان)دا نووسرانەوە. (سەیران) و (گۆرانی زانستی) و (ناسکەقسە) و (ژن و مێردییەکی بەختیاریی)یش لە دەفتەری تایبەتی خۆمدا نووسراوە. لە مانگی ڕۆژووەوە هەتا ناوەڕاستی هاوین هەشت چیرۆکی منداڵانم بەوێنە و نیگای ڕەنگاوڕەنگەوە بەنووسینێکی فراوان و سووک کە بۆ منداڵ دەست بدا، لە عەرەبییەوە گۆڕییە سەر کوردی و نووسیمنەوە: (ڕاوکەری ئەستێران، گوڵچین و گورگ، خانووی تازە، پەریزادە پچکۆڵە، شوغالی چەپخوون، مام ڕێویی، مریشکە سوورە پچکۆڵە، پرچ زێڕین). لە بەغداد و شام و قاهیرەدا بەسایەی دۆستانەوە گەلێ هەوڵم بۆ چاپکردنیان دا، سەری نەگرت. (خانووی تازەم)، لە چاپخانەی ژیان، بێ وێنە و ڕەنگاوڕەنگی لە چاپ دا. سەید حوسێن موکریانی لە هاوینەوە، بەڵێنی دا (پەریزادە پچکۆڵەم) وەک خۆی نووسراوەتەوە وا لە چاپی دا. بەتەنشت ئەمانەوە ڕومانێکی (٦٤) لاپەڕەییم لە عەرەبییەوە کردە کوردی، ناوی (بەلقیس کچە شای سبأ)ە. لەگەڵ فائیق بێکەسدا (پرشنگ)، خوێندنەوەیەکی قوتابخانەمان دانا (٦٤) لاپەڕەی گەورەیە، تێکرا باسی کەلوپەل و سامانی کوردستان ئەکا. (٢٥) وێنەی تیایە.

لەم دواییەدا (فەرهەنگۆک) ناو قاموسچەیەکی کوردی و ئینگلیزیم بەشیعر دانا نزیکی (١٤٠٠) وشەی ئینگلیزی تیایە. ئێستە لە ڕەواندز لەژێر چاپایە، گەلێ کەس وەک (حزنی، ڕەشید نەجیب، تۆفیق وەهبی) پەسندیان کرد.

لەسەر گەشتی هەورامانیش (گەشتنامەیەکی) پڕ وێنە و نیگاری (٥٠) لاپەڕەییم نووسییەوە. لە بابەت (هەڵەبجە، تەوێڵە، بیارە، دەرەشیش، هانە نەوتی، باغەکۆن و خورماڵ)ەوە قسەی تیایە.

بەکورتی: ئەمساڵە، کە زۆری پێوەی ئەنازم ئەمەیە کە توانیم کەمەکێ پەروەردەی زبانەکە بکەم و لە کوردییا خۆم بەهێز بکەم و تۆزێ نووسینی کوردی بڵاوبکەمەوە. نیازم وایە، خوایاربێ، یەکەیەکە لە چاپیان دەم.

هەواڵی ناو ساڵ

١- (هاوار) کە لە شام دەردەچێ لە ژمارەی چواردەهەمەوە عێراق نەیهێشت بێتە ناوەوە.

٢- سەید حسێنی موکریانی بەبیانووی ئێرانی ڕەگەزییەوە، لە دەرهێنانی (زاری کرمانجی) دەست بەستە کرا.

٣- قوتابخانە (ثانوی)یەکانی کورد لە عێراقدا لەگەڵ پێنج و شەشی (ئیبتدائی) خوێندنیان کرا بەعەرەبی.

٤- قوتابخانەی (أمي) -نەزان- لە سلێمانی و شارەکانی کەی عێراقدا -کوردەکان- کرایەوە.

٥- قوتابی و مامۆستا کوردەکان خرانە ژێر ترس و سامێکی گەورەی حکوومەتی عێراقەوە.

٦- لە هاوینیا لە ناوەندی مەلاکانی سلێمانی و چەند خوندەوارێکا لەسەر دین هەرا پەیدابوو، مەلاکان، بەگوڕ تێکۆشان خستیانە (محکمەوە)، دوایی، خوندەوارەکان سەرکەوتن.

* لە زانستیدا: کۆمەڵێکی قسەکردن -خطبة-م پێک هێنا تا نزیکی شەش مانگ قوتابییەکانی زانستی بەرێکوپێکی لە بابەت هەموو شتێکی زانستی و ئەدەبی و کۆمەڵییەوە قسەیان ئەکرد.

* لە زانستیدا تەماشاگاه -معرض-ێکی جوانکیلانەم لە دەستکری قوتابییەکان پێک هێنا. گەلێ شتی نایابیان دروست کردبوو.

* حاجی تۆفیق، سەرداری زانستی، خەریکی دەرهێنانی (گۆڤاری زانستی) بوو، بەڵام تا ئێستا سەری نەگرتووە.

* لەسەری زستانا لە (چەمچەماڵ) ڕۆژنامەیەکی بچووکی دەستنووس بەکوردی لەلایەن مامۆستا وڵاتپەروەرەکانەوە دەرهێنرا تا شەش حەوت دانەی دەرچوو.

* بۆ یەکەم ساڵ، قوتابخانە ثانەوییەکانی هەولێر و کەرکووک و سلێمانی هاتنە بەغداد چوونە دەستەی یاریکەرانی ڕۆژی نمایشی جوولانی لەشەوەوە.

٧- لە نامیلکان (گۆرانی، ناودارانی کورد، قسەی پێشینان، خوندەواریی باو، خانووی تازە، یادگاری لاوان، خورشیدی خاوەر) لە عێراقدا؛ لە سوریەشدا: (دلێ کورێن من، نڤێژێنێ ایزیدیان، مولودا نبی) لە چاپ دران. لە بابەت کوردەوە بەزبانی بێگانە -ئەوەی خۆم دیومە- (لە ڕۆژنامەکانی ئاسیای ناوەڕاست و عصبة الأمم و ایران لیگ)دا، (الکرد أزاء العفو العام الترکي)، (غارنیک مصطفی کمال برمکتوب) (Question to Kurde) لە پارس و میسر و شام و هندستاندا لە چاپ دراون.
لە دەستنووسی جگە لە هینەکانی خۆم (کەلیلە و دەمەنە)، (سێ دەروێش) و (مەم و زین) و (دیوانی ئەحمەد بەگی فەتاح بەگ) و چەندێکی تر ئامادەی چاپن.

٨- شێخ مەحموود لە لیوای دلێمەوە هێنرایە بەغداد. ئێستا لە (أعظمية)یە.

٩- ئاسوورییەکانی عێراق، زۆریان لە زەویی کوردەکان پاک کرانەوە ئەنێررێن بۆ بەرازیل. عصبة الامم بەکوردەکانەوە خەریکە. جا نازانم چی ئەبێ؟!.

١٠- ئەفراسیاب بەگ لەسەر سنووردا، حکوومەتی عێراق و ئێران چەند دێیەکیان داوەتێ کە ئیتر شەڕیان لەگەڵا نەکا. ئەوانیش وازی لێ بێنن.

١١- لە ٦ی ئەیلوولی ١٩٣٣دا قوتابییەکان هەموو لە سلێمانی کۆبوونەوە لەسەر -ڕای من- پارەمان

نزیکی (٤٠) ڕوپیە بۆ هەژار و بێ کەسەکانی ئەو شەڕە کۆکردەوە و بەسایەی میرزا تۆفیقی قەزازەوە بەسەرمانا بەش کردن.

لەو ڕۆژەدا هەرچی لەگەڵ یەک قسەیان نەبوو ئاشتمان کردنەوە. خۆشم لەگەڵ حامید و فەهمیدا ئاشت بوومەوە.

١٢- بۆ (بعثەی زراعەتی تورکیا) (ئەحمەد فەرەج). بۆ ئەجزاچتی بۆ بەیروت (جەلال تۆفیق)، بۆ (B.A)ی بەیروت (عبدالقادر صبغة الله) بۆ (Politic Economy) لە جامعەی کۆلۆمبیای ئەمەریکا، باباعەلی شێخ مەحموودیان نارد. خوا سەریان خات. تا وڵات ئاواکەنەوە.

١٣- بۆ زانستی تیاترۆیێکم پێک هێنا (٨٠) ڕوپیەی دەست کەوت. تمثیل لە سلێمانی و ڕەواندز و کۆیە و هەڵەبجەدا کرا.